

УДК [82-31:81'255.4=030.111=161.2]:81'27+159.95
DOI <https://doi.org/10.32999/ksu2663-2691/2020-82-24>

ЛІНГВОКОГНІТИВНІ ІНСТРУМЕНТИ ДОСЛІДЖЕННЯ ПЕРЕКЛАДУ: ОПЕРАЦІЇ КОНСТРУАЛУ

Тацакович Уляна Тарасівна,
*асистент кафедри англійської філології
Прикарпатського національного університету імені
Василя Стефаника
ulianatatsakovych@gmail.com
orcid.org/0000-0002-0012-1377*

Мета. Метою статті є висвітлення базових операцій конструювання сцени (конструалу), що слугують засобами дослідження ментальної образності як критерію оцінки перекладу. У статті подано опис основних вимірів образності на основі напрацювань Р. Ленекера, Л. Талмі, Е. Табаковської та ін. і продемонстровано їхнє практичне застосування як частини комплексного перекладознавчого аналізу на прикладі роману «Англійський пацієнт» М. Ондаатже і його українського перекладу.

Методи. У роботі застосовано загальнонаукові методи опису й порівняння, аналізу й синтезу, індукції та дедукції, а також такі спеціальнонаукові методи, як метод інтроспекції, метод когнітивного моделювання, метод лінгвістичного спостереження та опису, метод контекстуально-інтерпретаційного аналізу, зіставний перекладознавчий аналіз.

Результати. Стрімкий розвиток когнітивного перекладознавства на поч. ХХІ ст., що розглядає переклад як перехід між концептуальними системами мов оригіналу й перекладу, зумовлює потребу у використанні додаткових лінгвокогнітивних інструментів для оптимізації перекладу та його аналізу. Ними, зокрема, є операції конструювання сцени (конструалу), що відображають різні способи візуалізації: виразність (профіль/база, фігура/гло, трактор/орієнтир), конфігурація сцени, специфікація/абстрагування, перспектива, силова динаміка, динамічність (іконічність, сумарне/послідовне сканування), концептуальна метафора.

Висновки. Застосування представлених операцій конструалу збагачує порівняльний аналіз перекладу й оригіналу, додаючи до нього критерій ментальної образності. Візуалізація і динамічна природа концептуалізації акцентує на перекладі як на процесі, що задіює активацію інформації, її процесування через когніцію перекладача за допомогою операцій конструалу, перенесення її в іншу концептуальну систему. Вивчаючи роботу когнітивних механізмів, можна пояснити фундаментальні причини перекладацьких рішень і невдач.

Ключові слова: ментальна образність, концептуалізація, конструал, селекція, перспектива, сканування, концептуальна метафора.

LINGUO-COGNITIVE TOOLS IN TRANSLATION STUDIES: CONSTRUAL OPERATIONS

Tatsakovych Uliana Tarasivna,
*Assistant Lecturer at the English Philology Department
Vasyl Stefanyk Precarpathian National University
ulianatatsakovych@gmail.com
orcid.org/0000-0002-0012-1377*

Purpose. The article is aimed at outlining and illustrating the basic dimensions of imagery that can serve as additional tools for translation analysis as well as effective tools in the translator's arsenal. The article describes the main construal operations on the basis of the works of R. Langacker, L. Talmy, E. Tabakowska and others and demonstrates their practical application as part of the translation analysis of M. Ondaatje's novel "The English Patient" and its Ukrainian translation.

Methods. The general scientific methods of description and comparison, analysis and synthesis, induction and deduction, etc. as well as such specialized scientific methods as the method of introspection, the method of cognitive modelling, the method of linguistic observation and description, the method of contextual and interpretative analysis, comparative translation analysis were applied in the presented study.

Results. Since cognitive linguists consider conceptualization in a spatial dimension, the main gestalts that structure cognitive space are: profile/base, trajectory/landmark, scanning, perspective, vantage point, subjective/objective construal, force dynamics, etc. as well as such image schemas as the "container" schema, part – whole, source – path – goal, center – periphery, up – down, front – back, etc., which form the basis for conceptual metaphors (orientational, ontological, structural).

Conclusions. Analysis of the construal operations universalises the study of translation by placing emphasis on the conceptual component common to all languages. With a common conceptual framework, it is possible to track the sources of common errors as well as hidden errors that are usually neglected as minor. This necessitates a more thorough study of the aspect of mental imagery and its integration into translation studies.

Key words: mental imagery, conceptualization, construal, selection, perspective, scanning, conceptual metaphor.

1. Вступ

Одним з етапів лінгвокогнітивного порівняльного аналізу оригіналу й перекладу є оцінка відтворення перекладачем вихідного ментального образу досліджуваного уривку. Методологічними інструментами цього аспекту аналізу є операції конструалу, власне, різні способи конструювання сцени. Дослідженням цієї проблематики займалися такі науковці, як Р. Ленекер (1993, 2000), Л. Талмі (2000), В. Крофт, Е. Вуд (2000), А. Фергахен (2010), Е. Табаковська (2013), Н.О. Гач (2015), Т.В. Устинова (2017), С.А. Жаботинська (2018), Ш. Трот (2020) та ін. Можна помітити, що виокремлені ними виміри візуалізації відображають базові аспекти зорового сприйняття люди-

ни, наприклад, фокусування, чіткість, перспективу тощо. Відновлюючи в пам'яті реальну чи уявляючи вигадану подію, людина немовби заново її візуально сприймає, але вже «ментальним» зором. У цьому плані когнітивна лінгвістика спирається на гештальтпсихологію для опису тих ментальних неподільних редукованих патернів, що відображають форми образів чи об'єктів, які фіксуються мозком у процесі сприймання, як-от подільність/неподільність, фігура/тло, відкритість/закритість та ін. (Albertazzi, 2000: 15).

Притаманна всім людям здатність до концептуалізації (ментальної обробки інформації), невід'ємним компонентом якої є візуалізація, робить можливим перехід між різними концептуальними системами, що є запорукою сприйняття і розуміння інших мов і культур, а також перекладацької діяльності. Це зумовлює потребу в ретельнішому вивченні аспекту ментальної образності та його інтеграції до досліджень у царині перекладу. **Актуальність** статті, відповідно, зумовлена потребою пошуків нових методологічних інструментів для збагачення теоретичної бази перекладознавства й оптимізації самого процесу перекладу. Джерелом нової методології може стати когнітивне перекладознавство, що активно розвивається з поч. ХХІ ст.

Метою статті є окреслення та ілюстрація базових вимірів образності, які можуть слугувати додатковими знаряддями перекладознавчого аналізу, а також ефективними інструментами в робочому арсеналі перекладачів. Мета дослідження передбачає розв'язання таких **завдань**: 1) подати опис основних вимірів образності (операцій конструалу), спираючись на напрацювання Р. Ленекера, Л. Талмі, Е. Табаковскої та ін.; 2) продемонструвати їх практичне застосування як частини комплексного перекладацького аналізу на прикладі роману «Англійський пацієнт» М. Ондатже і його українського перекладу. Окрім загальнофілософських і загальнонаукових методів, специфіка об'єкта дослідження зумовила потребу в застосуванні таких спеціальнонаукових **методів**, як метод інтроспекції, метод когнітивного моделювання, метод лінгвістичного спостереження та опису, метод контекстуально-інтерпретаційного аналізу, зіставний перекладознавчий аналіз.

2. Загальна характеристика базових операцій конструалу

На відміну від формальної семантики, що користується логіко-математичним підходом до розуміння значення, когнітивна лінгвістика вбачає в мовних висловах і синтаксичних конструкціях активаторів ментальних структур і ментальних образів. Як пише Р. Ленекер: «вибираючи певний вислів чи конструкцію, мовець конструє ситуацію певним чином, тобто вибирає одне зображення (з можливих альтернатив) для структурування концептуального контенту цього вислову чи конструкції» (Langacker, 1988: 7). Тобто є двосторонній зв'язок між когнітивними процесами і їхньою мовною репрезентацією: концептуалізація виражається мовними засобами, які своєю чергою активують концептуальний субстрат.

Оскільки когнітивні лінгвісти розглядають концептуалізацію в просторовому вимірі, основними гештальтами, що структурують когнітивний простір, є: профіль і база (*profile/base*), сканування (*scanning*), перспектива (*perspective*), розподіл уваги (*distribution of attention*), силова динаміка (*force dynamics*) (Langacker, 2008; Talmy, 2000); а також такі образи-схеми, як схема «контейнер», «частина – ціле», «джерело – шлях – ціль», «центр – периферія», «вгору – вниз», «перед – зад», «лінійний порядок» та ін. (Lakoff & Johnson, 1980: 271–281), що становлять основу для концептуальних метафор. Є кілька класифікацій гештальтів, що групують їх у більш загальні категорії, що відображають поетапне конструювання сцени.

Початковим етапом конструалу є селекція – відбір концептуального контенту (активація окремих доменів) для побудови сцени, яку активує певний мовний вираз (Langacker, 2008: 44). Наступним кроком є конфігурація компонентів сцени, їх розташування стосовно один одного і стосовно спостерігача. Їхнє взаєморозташування зумовлюється їхнім геометричним структуруванням, яке Л. Талмі описує за допомогою таких схематичних категорій, як плексність (одиночність/множинність), граничність (обмеженість/необмеженість концептуалізованої сутності), подільність (дискретність/недискретність), ступінь протяжності, модель дистрибуції (патерни поведінки матерії в просторі або дії в часі), аксіальність (міра чи ступінь вияву дії/ознаки), сегментація сцени (к-сть учасників, дій, об'єктів) (Talmy, 2000). Описані схематичні категорії відповідають традиційним граматичним категоріям і розрядам частин мови, проте, застосовуються для детальної характеристики й класифікації об'єктів концептуалізації. На відміну від лінгвістичних категорій, схематичні категорії об'єктів конструалу не є закритими, а можуть взаємоперекриватися; приналежність об'єктів концептуалізації до певної категорії зумовлена способом конструалу сцени.

Під час «споглядання» сцени, увага концептуалізатора не може бути рівномірно розподілена на всі об'єкти сцени. Це приводить нас до таких вимірів образності: конфігурації «профіль/база», «фігура/тло», «траектор/орієнтир». Конфігурація «профіль/база» позначає певну сутність і контекст, в якому вона ідентифікується і характеризується. Профіль виходить на передній план на тлі бази. Тільки в комбінації профіль і база повноцінно актуалізують семантику мовної одиниці (Langacker, 1987: 183–184). Схожими до понять профілю і бази Р. Ленекера є поняття «фігура» і «тло», запропоновані Л. Талмі. Фігура визначається як «рухома або концептуально рухома сутність, чий шлях, локація чи орієнтація є змінною величиною», а тло – як «референтна сутність, що займає нерухомию позицію <...>, відповідно до якої характеризується шлях, локація чи орієнтація фігури» (Talmy, 2000: 312). Іншими характеристиками фігури є менший розмір (порівняно з тлом), простіша геометрична форма, важливіше значення, більший ступінь новизни, більша виділеність, більша залежність порівняно з тлом, що є більшим за розміром, геометрично складнішим, знайомішим, другоплановим, менш значущим і більш незалежним (Talmy, 2000: 315–316). Обидві моделі просторової конфігурації не є ідентичними; відмінність між ними описує Р. Ленекер: фігура є суб'єктом предикації, тоді як профілем виступає зв'язок між фігурою і тлом (Langacker, 1987: 187).

С. Волес подає список лінгвістичних категорій, які, як правило, виходять на передній план, тобто виконують роль «фігури», з-поміж них доконаний вид й активний стан дієслів, перехідність дієслів, дійсний спосіб, дієслова на позначення дії, теперішній час, злічувани, конкретні, означені іменниками, власні назви, назви істот, перша і друга особи однини і множини, головне речення у складнопідрядних реченнях тощо на противагу іншим членам опозиції (Wallace, 1982: 212). Часто учасниками сцени є більш ніж одна особа, об'єкт чи явище. Для розрізнення їхніх

ролей Р. Ленекер вводить поняття «траектор» й «орієнтир» на позначення учасника сцени, на якому зосереджений основний (траектор) і другорядний фокус уваги (орієнтир) (Langacker, 2008: 70–73). Конфігурації «профіль/база», «фігура/гло», «траектор/орієнтир» є основними формами організації сприймання та базовими характеристиками конструювання сцени, оскільки зорова увага людини, як правило, зосереджена на рухомих об'єктах, живих істотах, реальних, означених, дискретних сутностях, теперішніх діях, активних станах тощо, тоді як інші елементи сцени (статичні, більш загальні, знайоміші) є необхідними компонентами сприйняття фігури.

Одними з базових операцій конструювання є абстрагування (схематизація) і специфікація, що позначають ступінь «чіткості» концептуалізованого зображення. Більш конкретизована реалізація прототипу сприяє деталізації конструюваної ситуації (Verhagen, 2010: 51), що інколи тягне за собою появу нових значень.

Оскільки процес конструювання передбачає альтернативні варіанти споглядання сцени, це означає, що надання конкретному елементу сцени статусу фігури не є строго фіксованим. Вочевидь, зважаючи на низку визначальних факторів, окремі способи концептуалізації є усталеними завдяки природності, проте гнучкість концептуальної системи уможливорює зміну конфігурацій конструювання тієї самої сцени, а також переключення на інші системи концептуалізації. Зміна способу конструювання сцени залежить великою мірою від точки спостереження (*vantage point*), що позначає локацію, з якої концептуалізатор оглядає сцену (Langacker, 1987: 123). Точка спостереження є орієнтиром для розрізнення напрямку (вліво, вправо, вгору, вниз) і, власне, визначає орієнтацію концептуалізатора в просторі, відповідне розміщення об'єктів спостереження (горизонтальне, вертикальне, діагональне, інверсоване тощо), спрямованість руху (Tabakowska, 2013; Langacker, 1987: 123–124). Завдяки універсальній когнітивній здатності концептуалізатор може змінювати точку спостереження з метою споглядання сцени так, як її бачать представники іншої культури, тобто здійснювати «ментальний перехід» (Navarro, 1998: 70), що є компонентом ширшого поняття концептуального зсуву.

Від розташування точки спостереження концептуалізатора залежить спрямованість руху концептуалізації. Варто відзначити, що навіть якщо сцена не задіює фізичного руху, а є статичною, сам процес концептуалізації передбачає динамічне структурування елементів сцени і певну спрямованість її споглядання: сумарне чи послідовне сканування (*summary/sequential scanning*). Під час послідовного сканування концептуалізатор ментально простежує ситуацію, яка розгортається в часі, тобто елементи сцени конструюються послідовно в тому порядку, в якому вони з'являються (Langacker, 2008: 111). Під час сумарного сканування поступовість розгортання поєднується із сумуванням й одночасною активацією усіх компонентів сцени (Langacker, 2008: 111). Різниця між двома видами сканування полягає в кількості об'єктів, охоплених за один раз: один стан руху за один раз (послідовне) чи всі стани разом (сумарне сканування). Категорія сканування концептуально репрезентує час як постійну чи завершену подію (сумарне сканування) або як дію в процесі (послідовне сканування).

Ще одним аспектом перспективи є участь концептуалізаторів у конструюваній сцені. Залежно від того, чи вони виступають суб'єктами/об'єктами концептуалізації, конструал сцени буде суб'єктивним або об'єктивним. Для суб'єктивного конструювання характерна роль концептуалізатора тільки як спостерігача сцени, що не бере безпосередньої участі в ситуації (Langacker, 1993: 451–452). Якщо концептуалізатор водночас стає діячем, тобто об'єктом споглядання, тоді конструал сцени є об'єктивним (Langacker, 1993: 451–452). Отже, профільована сутність конструюється з найвищим ступенем об'єктивності, якщо вона є абсолютним фокусом уваги спостерігача в його безпосередньому полі зору, тоді як за умов максимальної суб'єктивності концептуалізатор є імпліцитним локусом свідомості (він споглядає сцену, але експліцитно не згадується) (Langacker, 2000: 297).

Однією з концептуальних систем образності є силова динаміка, що відображає сприйняття людиною руху енергії, яке моделюють у вигляді «ланцюжка прототипової дії»: енергія рухається від АГЕНСА (АГОНІСТА) до ПАЦІЕНСА (АНТАГОНІСТА), викликаючи зміни у стані останнього (Evans & Green, 2006: 545). Інші прояви включають, зокрема, резистентність до зовнішньої сили, подолання, блокування, усунення перешкоди (Talmy, 2000: 409). За допомогою метафоричного переносу схематичні моделі силової динаміки проєктуються також на психологію і соціальну інтерацію (Mulder, 2010: 295). Ці та інші патерни силової динаміки актуалізуються у формі дієслів (зокрема, модальних), сполучників, прийменників, вставних слів (Mulder, 2010: 296–301). Концептуальна репрезентація модальних дієслів (можливості, примусу, заборони і т.д.), як зазначають науковці, є похідною від відповідних реальних фізичних дій (Sweetser, 1990: 49). Такий висновок логічно випливає з концепції емпіричної основи когнітивних структур, власне, із судження про те, що ментальні репрезентації і когнітивні процеси моделюються на основі фізичного й соціального досвіду.

Теорія втіленого пізнання стала фундаментом для розробки лінгвокогнітивної теорії концептуальної метафори, що також є невід'ємним інструментом аналізу ментальної образності. Після виходу книги Дж. Лакофа і М. Джонсона, у якій подається детальний опис теорії концептуальної метафори (1980), ідея про наскрізну метафоричність концептуальної системи привернула до себе багато уваги. Окрім неконвенційних «одноразових» образних метафор, що утворюються через накладання одного образу на інший (Lakoff, 1993), Дж. Лакоф пропонує досліджувати конвенційні метафори, якими ми неусвідомлено користуємося щодня. Сюди належать структурні, орієнтаційні (просторові) й онтологічні концептуальні метафори.

Орієнтаційні метафори моделюються на основі просторових гештальтів «вверх – вниз», «над – під», «спереду – ззаду», «центр – периферія», «всередину – назовні», «глибокий – мілкий», «близько – далеко» тощо і формуються через проєкцію на фізичний і культурний досвід: ЩАСТЯ – ВГОРУ, СМУТОК – ВНИЗ, ЗДОРОВ'Я І ЖИТТЯ – ВГОРУ, ХВОРОБА І СМЕРТЬ – ВНИЗ та ін. (Lakoff & Johnson, 1980: 15–18).

В онтологічній метафорі абстрактні поняття проєктуються на конкретні речі і розуміються як матеріальні об'єкти (наприклад, контейнери), сутності чи речовини з метою покликання на них, категоризації і кількісного обрахунку. Дискретність чи граничність об'єкта полегшує його розуміння, звідси такі онтологічні концептуальні

метафори, як ЗЕМЕЛЬНА ДІЛЯНКА Є КОНТЕЙНЕРОМ, ВИЗУАЛЬНЕ ПОЛЕ Є КОНТЕЙНЕРОМ, ПОДІІ І ДІІ Є КОНТЕЙНЕРАМИ та ін. (Lakoff & Johnson, 1980: 26–35).

Суть структурних концептуальних метафор полягає в структуруванні одного виду досвіду чи діяльності (абстрактного) в контексті іншого виду досвіду чи діяльності (конкретного) (Grady, 2010: 190–195). Структурні метафори є більш комплексними, оскільки з них можна вивести простіші онтологічні чи орієнтаційні метафори. Вони реалізуються у вигляді мапувань між концептуальними доменами: складники вихідного домену (конкретного) мапуються на відповідні елементи цільового домену (абстрактного). Вихідною формулою структурної метафори є ЦІЛЬОВИЙ ДОМЕН Є ВИХІДНИМ ДОМЕНОМ (або ЦІЛЬОВИЙ ДОМЕН ЯК ВИХІДНИЙ ДОМЕН), що, відповідно, передбачає мапування зліва направо. Прикладами структурних метафор є найбільш обговорювані Дж. Лакофом КОХАННЯ Є ПОДОРОЖЖЮ, ЖИТТЯ Є АЗАРТНОЮ ГРОЮ, СУПЕРЕЧКА Є ВІЙНОЮ, ТЕОРІЇ Є БУДІВЛЯМИ, ІДЕЇ Є РОСЛИНАМИ та ін. (Lakoff & Johnson, 1980: 1–14).

3. Ментальна образність як критерій оцінки перекладу

Застосування вищенаведених вимірів образності проілюструємо на прикладі з роману Майкла Ондатже «Англійський пацієнт». Уривок, вибраний для аналізу, пов'язаний із сюжетною лінією Кіпала «Кіпа» Сінгха, сапера британської армії, уродженця Індії (тодішньої британської колонії). Незважаючи на расову дискримінацію, Кіпові подобаються західні культура й традиції. Після трагічної смерті кількох дорогих йому друзів, він вирушає до Італії у складі саперного полку. У зруйнованій італійській віллі, після закінчення Другої світової війни, доля зводить Кіпа з трьома абсолютно різними людьми, з якими у нього налагоджуються дружні стосунки: англійським пацієнтом (угорським графом Ласло Алмаші), медсестрою канадської армії Ганою, шпигуном антигітлерівської коаліції і колишнім злодієм Караваджо. Раптові новини про ядерне бомбардування Хіросіми і Нагасакі зруйнували ідеалізовану віру Кіпа в західну цивілізацію. Морально спустошений, він покидає віллу і повертається до Індії. Їдучи на мотоциклі через Італію, Кіп згадує віщі слова пророка Ісаї, які йому цитував англійський пацієнт: *“Behold, the Lord will carry thee away with a mighty captivity, and He will surely cover thee. He will surely violently turn and toss thee like a ball into a large country”* (Ondaatje, 2011: 294).

Наведений уривок є покликанням на розділ 22 Книги пророка Ісаї (22:17-18), де Господь закликає Ісаю піти до Шевни, що керував палацом за правління царя Юдейського царства Єзекії, щоб дорікнути йому за його самолюбство і пихатість і напропорочити вигнання. Біблійну історію про відсилання Богом людини до чужого краю Кіп інтерпретував відповідно до своєї життєвої історії і трагічних воєнних подій.

Інтертекстуальний вислів *“Behold, the Lord will carry thee away with a mighty captivity, and He will surely cover thee. He will surely violently turn and toss thee like a ball into a large country”* активує сцену з двома учасниками, чотирма діями, трьома способами дії, двома локаціями. Усі три епізоди сцени випрофільовують дії, виконувані Богом як фігурою/траектором, щодо орієнтира (Кіпа) на тлі двох країн (Індії та Британії). Оскільки в інтерпретації Кіпа ці слова були пророчими, він концептуалізує їх у минулому часі відповідно до теперішнього часу оповіді. У контексті роздумів Кіпа концептуалізуються дві часові площини: теперішнього часу (його думки під час подорожі) і минулого часу (події його життя, слова пророка, виголошені устами англійського пацієнта). Це переносить вектор споглядання з теперішнього часу в минулий, а потім назад у теперішній. Майбутній час концептуалізується як майбутній з точки зору минулого.

Представлений порядок виконання дій, хоч і не відображаючи реальні події, збігається з реальною послідовністю перебігу дій у світі (*carry away* → *cover* → *turn* → *toss*). Спрямованість споглядання сцени відображається в послідовному скануванні, оскільки ситуація поступово розгортається в часі. Форма конструалу сцени є суб'єктивною: концептуалізатор тільки спостерігає за перебігом подій, не беручи в них участі. Патерн силової динаміки: сильніший Агоніст задіює силу стосовно слабшого Антагоніста, спричиняючи зміни його стану. Аналізований інтертекстуальний вислів також активує онтологічну метафору LAND AREAS ARE CONTAINERS й образну метафору, утворену накладанням образу кидання клубка/м'яча на образ вигнання людини на чужину (*“toss thee like a ball into a large country”*).

Український переклад роману, однак, суттєво відрізняється від оригіналу в плані ментальної образності: *«Ось, Господь перекине тебе, як ото кидас міцний чоловік, і стисне тебе на грудку. Згорне тебе в згорток, кине тебе, як меча, на землю широкополю...»* (Ондатже, 2016: 290). Помітним є уведення нових образних метафор: *«перекине тебе, як ото кидас міцний чоловік»*, *«стисне тебе на грудку»*, *«згорне тебе в згорток»*, *« кине тебе, як меча»* (порівн. *“toss thee like a ball”*), *«на землю широкополю»*. Вихідна онтологічна метафора LAND AREAS ARE CONTAINERS замінюється характерною для української мови онтологічною метафорою ЗЕМЕЛЬНІ ДІЛЯНКИ Є ОБ'ЄКТАМИ (*«на землю широкополю»*). У перекладі також втрачається обставина способу дії оригіналу *“violently”*; емоція люті, очевидно, має виводитися з образної метафори *« кине тебе, як меча»*.

Велика кількість образних метафор у перекладі значно увиразнює ментальний образ оригіналу. Переклад деталізує силу Господа, порівнюючи Його із сильним чоловіком (порівн. *“with a mighty captivity”*); образи «хапання», «звивання» і «кидання» стають чіткішими (порівн. *«стисне тебе на грудку»* – *“He will surely cover thee”*, *«згорне тебе в згорток, кине тебе, як меча»* – *“He will surely turn and toss thee like a ball”*); увиразнюється опис чужої землі (порівн. *«на землю широкополю»* – *“into a large county”*). Окрім збагачення ментальної образності, український переклад зберігає профільовання, перспективу й конфігураційну структуру оригінального конструалу.

Річ у тім, що перекладач роману вибирає новий український переклад Біблії письменника О. Гижі як джерело покликання, що містить помітні відмінності з відповідним англійським перекладом. Проблеми з упізнанням цитати це не створює завдяки експліцитності й наявності примітки, однак, трансформує ментальну образність оригіналу. Для збереження лінгвокогнітивного компонента слід було вибрати той варіант перекладу, який найкраще відтворює вихідний конструал і ментальний образ. Це, зокрема, може бути переклад І. Хоменка: *«Ось Господь жбурне тебе, чоловіче, одним махом, міцно тебе схопить. І тебе геть змотає й покотить, немов м'яч по землі розлогій»* (Хоменко, 2007).

4. Висновки

Виокремлені категорії операцій конструалу відображають поетапну побудову ментального образу концептуалізованої ситуації. Сюди входить відбір релевантних концептуальних структур і їхня організація, розподіл уваги на компоненти сцени, їхня схематизація чи конкретизація, вибір позиції огляду сцени, способу спостереження тощо.

Аналіз виміру ментальної образності й аспектів конструалу універсалізує дослідження перекладу, акцентуючи на концептуальному складнику, спільному для всіх мов. Завдяки спільній концептуальній основі як єдиальній характеристиці можна відслідкувати джерела типових текстових помилок, а також прослідкувати ті приховані помилки, якими зазвичай нехтують як дріб'язковими. Важливим, однак, є твердження про те, що всі формальні мовні структури є відображенням концептуальних, а отже, кожен недолік перекладу має свій концептуальний відповідник. Початковим етапом творення тексту є неусвідомлені селекція концептуального матеріалу й конструал відповідної сцени, що потім безпосередньо відображається в усному чи писемному мовленні. Саме воно є «ключем доступу» до концептуальних процесів і структур.

Відмінності між граматичними системами мов, зокрема української й англійської, безперечно створюють перешкоди для збереження оригінальної конфігурації. Однак інколи, навіть за умов наявності відповідних мовних засобів, перекладачі з різних причин (переважно через незнання лінгвокогнітивної специфіки перекладацького аналізу) вдаються до модифікацій вихідної концептуалізації. Це зумовлює необхідність дослідження відтворення ментальної образності у перекладі, зокрема прослідкування змін у конфігураціях «профіль/база», «фігура/тло», перенесення спостережного пункту, зміни ступеня суб'єктивного чи об'єктивного бачення сцени, силової динаміки, модифікацій концептуальної метафори, селекції та порядку розміщення об'єктів спостереження. Перспективи дослідження полягають у детальнішому вивченні й потенційному розширенні списку операцій конструалу і можливостей їхнього застосування в контексті перекладознавства.

Література:

1. Ондатже М. Англійський пацієнт / перекл. з англ. Є. Даскал. Харків : «Клуб Сімейного Дозвілля», 2016. 304 с.
2. Святе Письмо Старого і Нового Заповіту / пер. І. Хоменка. Жовква : Місіонер, 2007. 3-є вид. 350 с.
3. Устинова Т.В. Лингвистически опосредованная реконцептуализация исходного сообщения : когнитивные аспекты смыслообразования в поэтическом переводе. *Известия Волгоградского государственного педагогического университета*. 2017. № 4. С. 87–94.
4. Albertazzi L. Which semantics? *Meaning and Cognition : A Multidisciplinary Approach* / L. Albertazzi (ed.). Amsterdam; Philadelphia : John Benjamins Publishing Company, 2000. Vol. 2. Pp. 1–25.
5. Croft W., Wood E.J. Construal operations in linguistics and artificial intelligence. *Meaning and Cognition : A Multidisciplinary Approach* / L. Albertazzi (ed.). Amsterdam; Philadelphia : John Benjamins Publishing Company, 2000. Vol. 2. Pp. 51–79.
6. Evans V., Green M. *Cognitive Linguistics : An Introduction*. Edinburgh : Edinburgh University Press, 2006. 830 p.
7. Grady J.E. Metaphor. *The Oxford Handbook of Cognitive Linguistics* / D. Geeraerts, H. Cuyckens (eds.). Oxford : Oxford University Press, 2010. Pp. 188–214.
8. Lakoff G., Johnson M. *Metaphors We Live By*. University of Chicago Press, 1980. 242 p.
9. Lakoff G. *Women, Fire, and Dangerous Things. What Categories Reveal about the Mind*. Chicago : The University of Chicago Press, 1987. 614 p.
10. Lakoff G. The contemporary theory of metaphor. *Metaphor and Thought* / A. Ortony (ed.). 1993. Pp. 202–251.
11. Langacker R.W. *Foundations of Cognitive Grammar: Theoretical Prerequisites*. Stanford, California : Stanford University Press, 1987. Vol. I. 540 p.
12. Langacker R.W. An overview of cognitive grammar. *Topics in Cognitive Linguistics : Current Issues in Linguistic Theory* / B. Rudzka-Ostyn (ed.) Amsterdam; Philadelphia : John Benjamins Publishing, 1988. Pp. 3–49.
13. Langacker R.W. Universals of construals. *Proceedings of the nineteenth annual meeting of the Berkeley Linguistics Society: General session and parasession on semantic typology and semantic universals* / J.S. Guenter, B.A. Kaiser, Ch.S. Zoll (eds.). Berkeley, 1993. No. 19. Pp. 447–463.
14. Langacker R.W. *Grammar and Conceptualization*. Berlin; New York, 2000. 427 p.
15. Langacker R.W. Why a mind is necessary: conceptualization, grammar and linguistic semantics. *Meaning and Cognition : A Multidisciplinary Approach* / L. Albertazzi (ed.). Amsterdam; Philadelphia : John Benjamins Publishing Company, 2000. Vol. 2. Pp. 25–39.
16. Langacker R.W. *Cognitive Grammar : A Basic Introduction*. Oxford : Oxford University Press, 2008. 562 p.
17. Mulder W. de. Force dynamics. *The Oxford Handbook of Cognitive Linguistics* / D. Geeraerts, H. Cuyckens (eds.). Oxford : Oxford University Press, 2010. Pp. 294–317.
18. Navarro I.A. *Cognitive Semantics Analysis of the Lexical Units At, On, and In in English* : Ph.D. Dissertation. Castellón : UJI, 1998.
19. Ondaatje M. *The English Patient*. Knopf Doubleday Publishing Group, 2011. 320 p.
20. Sweetser E. *From Etymology to Pragmatics : Metaphorical and Cultural Aspects of Semantic Structure*. Cambridge, 1990. 174 p.
21. Tabakowska E. Cognitive grammar in translation : form as meaning. *Cognitive Linguistics and Translation : Advances in Some Theoretical Models and Applications* / A. Rojo, I. IbarretxeAntunano (eds.). Berlin; Boston, 2013. Pp. 229–250.
22. Talmy L. *Toward a Cognitive Semantics*. Cambridge, MA : MIT Press, 2000. Vol. I. 565 p.
23. Trott S., Torrent T.T., Chang N., Schneider N. Proceedings of the 58th Annual Meeting of the Association for Computational Linguistics. 2020. Pp. 5170–5184. URL: <https://arxiv.org/pdf/2005.09099.pdf> (дата звернення: 24.05.2020).

24. Verhagen A. Construal and perspectivization. *The Oxford Handbook of Cognitive Linguistics* / D. Geeraerts, H. Cuyckens (eds.). Oxford : Oxford University Press, 2010. Pp. 48–82.
25. Wallace S. Figure and ground : The interrelationships of linguistic categories. *Tense-aspect : Between Semantics and Pragmatics* / P. J. Hopper (ed.). Amsterdam : John Benjamins B.V., 1982. Pp. 201–223.
26. Zhabotynska S. Images of Ukraine – EU relations in conceptual metaphors of Ukrainian mass media. *Cognition, communication, discourse. Series “Philology”*. 2018. No. 17. Pp. 118–140.

References:

1. Ondatje, M. (2016). *Anhliyskiy patsient* [The English Patient] / perekl. z anhli. Ye. Daskal. Kharkiv: “Klub Simeynoho Dozvillia” [in Ukrainian].
2. Sviate Pysmo Staroho ta Novoho Zapovitu. (2007). [The Holy Scriptures of the Old and New Testaments] / perekl. I. Khomenka. Zhovkva: Missioner [in Ukrainian].
3. Ustynova, T.V. (2017). Lihvistichestski oposredovannaia rekontseptualizatsiya ishodnoho soobshcheniia : kognitivnye aspekty smysloobrazovaniia v poeticheskom perevode [Linguistically mediated reconceptualization of source message : cognitive aspects of meaning creation in the translation of poetry]. *Izvestiia Volhohrads'koho hosudarstvennoho pedahohicheskoho universiteta*, No. 4, 87–94 [in Russian].
4. Albertazzi, L. (2000). Which semantics? *Meaning and Cognition: A Multidisciplinary Approach* / L. Albertazzi (ed.). Amsterdam; Philadelphia : John Benjamins Publishing Company. Vol. 2. Pp. 1–25.
5. Croft, W., Wood, E.J. (2000). Construal operations in linguistics and artificial intelligence. *Meaning and Cognition : A Multidisciplinary Approach* / L. Albertazzi (ed.). Amsterdam ; Philadelphia : John Benjamins Publishing Company. Vol. 2. Pp. 51–79.
6. Evans, V., Green, M. (2006). *Cognitive Linguistics : An Introduction*. Edinburgh : Edinburgh University Press, 2006. 830 p.
7. Grady, J.E. Metaphor. (2010). *The Oxford Handbook of Cognitive Linguistics* / D. Geeraerts, H. Cuyckens (eds.). Oxford : Oxford University Press. Pp. 188–214.
8. Lakoff, G., Johnson, M. (1980). *Metaphors We Live By*. University of Chicago Press, 242 p.
9. Lakoff, G. (1987). *Women, Fire, and Dangerous Things. What Categories Reveal about the Mind*. Chicago : The University of Chicago Press, 614 p.
10. Lakoff, G. (1993). The contemporary theory of metaphor. *Metaphor and Thought* / A. Ortony (ed.). Pp. 202–251.
11. Langacker, R.W. (1987). *Foundations of Cognitive Grammar: Theoretical Prerequisites*. Stanford, California : Stanford University Press. Vol. I. 540 p.
12. Langacker, R.W. (1988). An overview of cognitive grammar. *Topics in Cognitive Linguistics : Current Issues in Linguistic Theory* / B. Rudzka-Ostyn (ed.) Amsterdam; Philadelphia : John Benjamins Publishing. Pp. 3–49.
13. Langacker, R.W. (1993). Universals of construals. *Proceedings of the nineteenth annual meeting of the Berkeley Linguistics Society: General session and parasession on semantic typology and semantic universals* / J.S. Guenter, B.A. Kaiser, Ch. S. Zoll (eds.). No. 19. Pp. 447–463.
14. Langacker, R.W. (2000). *Grammar and Conceptualization*. Berlin; New York, 2000. 427 p.
15. Langacker, R.W. (2000). Why a mind is necessary: conceptualization, grammar and linguistic semantics. *Meaning and Cognition : A Multidisciplinary Approach* / L. Albertazzi (ed.). Amsterdam; Philadelphia : John Benjamins Publishing Company. Vol. 2. Pp. 25–39.
16. Langacker, R.W. (2008). *Cognitive Grammar : A Basic Introduction*. Oxford : Oxford University Press, 562 p.
17. Mulder, W. de. (2010). Force dynamics. *The Oxford Handbook of Cognitive Linguistics* / D. Geeraerts, H. Cuyckens (eds.). Oxford : Oxford University Press, 2010. Pp. 294–317.
18. Navarro, I.A. (1998). *Cognitive Semantics Analysis of the Lexical Units At, On, and In in English* : Ph.D. Dissertation. Castellón : UJI.
19. Ondatje, M. (2011). *The English Patient*. Knopf Doubleday Publishing Group, 2011. 320 p.
20. Sweetser, E. (1990). *From Etymology to Pragmatics : Metaphorical and Cultural Aspects of Semantic Structure*. Cambridge, 174 p.
21. Tabakowska, E. (2013). Cognitive grammar in translation : form as meaning. *Cognitive Linguistics and Translation : Advances in Some Theoretical Models and Applications* / A. Rojo, I. IbarretxeAntunano (eds.). Berlin; Boston. Pp. 229–250.
22. Talmy, L. (2000). *Toward a Cognitive Semantics*. Cambridge, MA : MIT Press. Vol. I. 565 p.
23. Trott, S., Torrent, T.T., Chang, N., Schneider, N. (2020). Proceedings of the 58th Annual Meeting of the Association for Computational Linguistics. 2020. Pp. 5170–5184. Retrieved from: <https://arxiv.org/pdf/2005.09099.pdf> (дата звернення: 24.07.2020).
24. Verhagen, A. (2010). Construal and perspectivization. *The Oxford Handbook of Cognitive Linguistics* / D. Geeraerts, H. Cuyckens (eds.). Oxford : Oxford University Press. Pp. 48–82.
25. Wallace, S. (1982). Figure and ground: The interrelationships of linguistic categories. *Tense-aspect: Between Semantics and Pragmatics* / P.J. Hopper (ed.). Amsterdam : John Benjamins B.V. Pp. 201–223.
26. Zhabotynska, S. (2018). Images of Ukraine – EU relations in conceptual metaphors of Ukrainian mass media. *Cognition, communication, discourse. Series “Philology”*. 2018. No. 17. Pp. 118–140.

Стаття надійшла до редакції 26.06.2020
The article was received June 26, 2020